

УДК 378.1

О. В. Соснін,

доктор політичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
Інститут держави і права ім. В. М. Корецького
Національної академії наук України,

М. О. Кононець,

кандидат психологічних наук, доцент,
НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ПРО ПОТРЕБУ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ ОСЯГНУТИ І ВРАХУВАТИ В ПРАВІ НОВУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНУ РЕАЛЬНІСТЬ НАУКОВОЇ ТА ІНЖЕНЕРНО-ОСВІТНЬОЇ ПРАЦІ

Здавалося би, право як наука відокремлене від потреб інженерно-технічної діяльності і освіти, але не це так. Для кожної держави завжди виключно важливим було надати певні, визначені законом, права і свободи громадянам у роботі зі змістовною інформацією. Вона на сьогодні стала невід'ємною частиною загального ресурсу розвитку будь-якої країни, забезпечуючи науково-освітню, інженерно-технічну, фінансово-економічну тощо діяльність. Вона навіть стала принципово новим видом озброєнь армій і спецслужб провідних країн світу. Саме тому головною турботою їх владних структур при виконанні інформаційно-комунікаційної функції (далі — ІКФ) стало створення особливих умов для ефективної діяльності своїх громадян із змістовною інформацією, оскільки це стало по-перше, обумовлювати, процес інноваційного розвитку реальної економіки і інститутів демократії, а по-друге, однією із опорних ніжок стільця, на якому утримується влада.

З появою друкарства, радіо, телебачення, а особливо новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (далі — ІКТ) на основі здатностей електронно-обчислювальної техніки проблеми визначення інформаційної складової при виконанні державою ІКФ ускладнилися і постійно ускладнюються, загострюючи всі проблеми, а особливо безпеки життєдіяльності суспільства.

Ключові слова: інформаційні, інформаційно-комунікаційні технології, інформаційно-комунікаційна діяльність, інформаційна безпека, інформаційне суспільство, штучний інтелект, юридична наука, адміністративно-правове регулювання, інженерна праця.

Вже перший досвід застосування комп'ютерних технологій дозволив зрозуміти, що з появою комп'ютерів право зіштовхується з низкою нових невідомих викликів, а адаптація людини до інформації в електронній (цифровій) формі — комп'ютерної інформації, на сьогодні набула ознак глобальної. Цифрові методи обробки і зберігання інформації почали вимагати формування більш диференційованих регулятивних механізмів і норм права, починаючи від

самоцензури і аж до побудови складних інтелектуальних моделей етичності в процесі формування і передачі того чи іншого повідомлення [1].

Право як наука і практика лише починає тут впорядковувати і закріплювати законодавчо нові реалії в суспільно-політичних відносинах, розвиваючи наукові і практичні уявлення про особливості нового облаштування життя в світі. Воно стрімко оцифровується, і право, безумовно, має, по-перше, враховува-

ти це в умовах жорсткого протистояння країн в економічній або військово-політичній сферах, які в умовах глобального керованого хаосу ґрунтуються дедалі на розвиткові інженерно-технічних наук. На жаль, у нас внаслідок багатьох причин витоки проблем загубилися в недосконалому законодавчих актах про права і свободи на інформацію. Не є виключенням і «комп'ютерне право» (або «правова кібернетика»), яке розпорошено в класичних галузях права, передусім в адміністративному, що, безумовно, зменшує наше інноваційне мислення та національну стійкість до агресивних інформаційно-комунікаційних дій конкурентів і супротивників.

Більшість законодавчих актів інформаційно-комунікаційної сфери країни взагалі ідеологічно успадковано від СРСР або безсистемно скопійовано із західних зразків. Так, скажімо, розпочинаючи на початку 90-х років минулого століття створення системи захисту інформації в незалежній Україні, ми намагалися лише відтворити систему, яка існувала в СРСР, і спроби виділити її інституціонально поки що не до кінця вдалися. Серед існуючих проблем державотворення вона посідає сьогодні особливе місце. Розбудова національної структури органів, які забезпечують функцію захисту інформації, в Україні продовжується, її вирішують, кожен по-своєму, в департаменті кібербезпеки СБУ, кіберполіції МВС, Держспецзв'язку. Зрозуміло, що всі вони постійно стикаються із невіршеністю безлічі проблем світоглядного рівня, скажімо, навіть у термінології. Як наслідок, у нас іноді відсутнє навіть ясне і загальноприйнятне розуміння самого сенсу правового захисту інформаційно-комунікаційного простору країни [2].

У природному процесі відображення проблем інноваційної науково-технічної діяльності права і свободи людини завжди виокремлювалися в праві власності на інформацію і завжди співставлялися як два категоріальних поняття, які відображали загальнолюдські цінності:

«свобода» і «необхідність», «свобода» і «відповідальність».

Стрімкий розвиток комп'ютерної техніки та ІКТ обумовили вихід інформаційно-комунікаційних послуг на лідируючі позиції в житті суспільства, змішавши всі попередні уявлення про соціальні і соціокультурні трансформації в інформаційному суспільстві, зокрема і процесах державного управління. Створюючи все нові і нові інформаційно-комунікаційні зв'язки і послуги, владні структури дедалі більше ставали здатними до відстеження кожного кроку громадян країни, чим невідворотно скорочують їх особистий простір. Скажімо, сьогодні вони здатні «зазирнути/контролювати» в аккаунт у соціальних мережах, який є нічим іншим як досье, оскільки в персональних даних можна знайти і біографію, і інтереси, і плани на майбутнє, і дані про освіту, стан здоров'я тощо. Вони фіксують хостинг користувачів, переміщення людини по світу або з сайту на сайт в інтернет-просторі. Найдивовижнішим тут є те, що всю інформацію про себе людина дає добровільно, не вбачаючи або не помічаючи ані загроз, ані самого процесу скорочення особистого простору. Так відбувається тому, що процес не помітний, і громадяни навіть не уявляють, що будь-який користувач Інтернетом знаходиться під таким контролем, про який тоталітарні системи минулого навіть не мріяли.

Процес скорочення особистого простору людини і втрати анонімності, безумовно, підвищує ризики виникнення загроз негативних впливів на нашу свідомість, психіку і навіть здоров'я. Як наслідок, все це зменшує стійкість наших громадян до агресивних дій конкурентів або ворогів, ускладнює всі процеси нашої адаптації до цивілізаційних змін, які активно відбуваються через вторгнення віртуального простору в реальне життя. Тенденцією стає «втрата» людиною контролю за фізичним і віртуальним простором, оскільки існування просторів є взаємозалежним, і за таких умов виконання державою виваженої

інформаційно-комунікаційної політики стає виключно важливою і складною.

«Віртуальне інформаційно-комунікаційне середовище», або «кіберпростір», про який дедалі частіше говорять з часів появи новітніх ІКТ і на функціонування якого ми звертаємо дедалі більше уваги, вже просто вимагає розробки засад особливо «комп'ютерного права», оскільки дедалі більше в кіберпросторі відбувається не тільки інтенсивне перетворення інформації в цифровому вигляді, тобто, в ресурс нашого інноваційного розвитку. Кіберпростір і цифрові методи роботи із інформацією, знищуючи традиційні професії, вже виявили свої характерні особливості, які віддзеркалюються в наших поглядах на потреби, які мають тенденцію постійно змінюватися, в свободах і правах на інформацію. Особливо гостро це відчувається не тільки в мас-медійному середовищі і політиці, а й у науці, освіті.

Проблеми постійно виникають, зростають і поглиблюються, як рівень загроз, так і рівень відповідальності влади за ефективне вирішення проблем виконання державою ІКФ. Нам постійно не вистачає фаховості й можливостей генерувати тут якісні й збалансовані в часі сценарії і стратегії, які були би адекватні стратегічним прогнозам і планам розвитку країни. І саме тут сьогодні визріває в нашому суспільстві підґрунтя для нових конфліктів економічного, геополітичного, етнічного тощо характеру.

Прагнення України стати незалежною державою і увійти до кола технологічно розвинених держав вимагає принципово нового становлення до інформаційно-комунікаційної діяльності при розбудові всіх інституціональних засад державного управління. Зокрема слід приділити більшу увагу вивченню технологій керуваного хаосу, в які ми занурені глобально і проявом чого є ведення проти нас гібридної війни. Головним у цьому ланцюгові, на наш погляд, є збалансована і безпечна інформаційно-комунікаційна діяльність, а саме:

— створення сучасної, на рівні провідних країн, системи підготовки та

перепідготовки наукових і педагогічних кадрів, включаючи кандидатів і докторів наук;

— проведення заходів, що здатні охоплювати проблеми міграції фахівців, залучення іноземних спеціалістів до роботи із змістовною інформацією в Україні, підтримка їх у створенні і розвитку свого бізнесу, покращення обслуговування іноземних кадрів, метою тут є залучення якомога більше світових інноваційно мислячих спеціалістів;

— організація та координація діяльності наукових фундаментальних і прикладних дослідно-конструкторських центрів у сфері інформаційно-комунікаційної діяльності із провідними центрами світу, в сфері її безпеки зокрема;

— створення національних стандартів і контроль якості діючих стандартів, включаючи криптографічні системи;

— розгортання мережі національної конкурентоспроможної промислової бази в сфері виробництва електронної техніки, засобів зв'язку і криптографії, систем штучного інтелекту і суперкомп'ютерів.

Під впливом глобальних соціально-економічних і політичних процесів ознака доступності інформації стає домінуючою світовою тенденцією в інформаційно-комунікаційній та інформаційно-аналітичній роботі. Все це, безумовно, впливає на наш розвиток, а питання прав і свобод громадян в інформаційно-комунікаційній сфері стрімко набувають ознак головної проблеми суспільно-політичного розвитку. Право народу знати, право на свободу висловлювань у своїй сукупності утворюють і кристалізують саму ідею створення громадянських суспільств й одночасно виносять на поверхню суспільно-політичного життя питання безпеки інформації, кібернетичної безпеки, інформаційної безпеки людини, суспільства і держави в постіндустріальну добу взагалі. Наразі в світі і міжнародних організаціях йде активне їх обговорення.

Сьогодні, зокрема, особливої актуальності набуло питання щодо того, що представляє собою те, що окреслюється

терміном «кібернетична безпека» («кібербезпека»). Поки що немає відповіді щодо того, як вона співвідноситься з існуючими в національному законодавстві поняттями, зокрема такими як захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах. Розуміючи, що кібернетична безпека (кібербезпека) взагалі — це стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави в світовому кібернетичному просторі (кіберпросторі), ми маємо постійно і прискіпливо вивчати це середовище. Воно виникло в новітню добу в результаті функціонування комп'ютеризованих засобів зв'язку й пов'язаних із ними комп'ютерних технологій, реєстрації, збереження і поширення інформації в комп'ютерних мережах на основі єдиних принципів і за загальними правилами. Звідси виникло й надважливе питання щодо того, хто в державі повинен займатися цим, опікуватися питаннями захисту інформації? Безумовно, можна вважати, що таким органом в Україні є Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації, яка була утворена в 1993 р., в перші роки набуття незалежності, й постійно розвивається. Її призначення, по-перше, полягає в тому, щоб формувати та реалізовувати державну політику в своєму сегменті сфери захисту інформації, однак коло питань, пов'язаних із виконанням державою КЗФ в умовах зростання темпів і обсягів обміну інформацією в комп'ютеризованому світі, вимагає залучення до цієї роботи всього державно-управлінського апарату країни і одночасно осередків громадянського суспільства. Неймовірно складна сукупність проблем вимагає генерації нових знань і вмінь заради ефективного використання накопиченого людством інформаційного ресурсу й його захисту.

Сьогодні в технічних університетах всі науково-навчальні дисципліни повинні структурно формувати уявлення про діяльність інженерів у колі проблем: інформація — право на інформацію — створення якісно нових знань, їх комерціалізація і трансфер, які обумовлюють

інноваційну діяльність громадян і суспільства. Право на інформацію, інтелектуальну власність (патент) — знання про комерціалізацію інтелектуальної власності, її захисту стає обов'язковою складовою інженерно-технічної підготовки.

Щоб уникнути негативного розвитку подій право і інші гуманітарні науки, які викладаються в сучасних технічних університетах — психологія, соціологія тощо, повинні розвиватися далі виключно в координатах проблем розбудови в Україні інноваційної економіки. Технічні університети мають запропонувати нові методи розумного використання знань і можливостей студентів до «кібернетичного» мислення. Вочевидь, що все це вимагатиме розробки нової інституціональної матриці розвитку України та створення відповідних національних систем експертизи і сертифікації методів і засобів роботи із змістовною інформацією в цифровому вигляді.

Усі провідні країни світу відверто і прагматично, навіть агресивно, захищають свої інтереси в інформаційно-комунікаційній діяльності, а сьогодні іноді й за межами кордонів своїх держав. Вони давно почали розглядати іноземні об'єкти інформаційно-комунікаційних інфраструктур як власні і критичні, а їх безпеку вважати своїм найважливішим завданням. Оприлюднені останнім часом факти про витоки інформації за допомогою технічних та інших засобів іноземних розвідок свідчать про те, що розвідка стала невід'ємним компонентом систем ведення бізнесу і державного управління.

Нам тут катастрофічно не вистачає фахівців для інформаційно-комунікаційної, аналітичної, інформаційно-пропагандистської та управлінської роботи. В умовах домінування цифрових технологій проблема об'єктивно не може бути розв'язана риторикою політичних лідерів, політологів, соціологів та інших фахівців гуманітарних наук. Ситуація змушує нас по-новому й більш прискіпливо оглянути всю проблематику створення, зберігання та ефективного використання

інформаційних ресурсів і, як наслідок, аналітичної роботи з великим масивами даних у системі управління державою і суспільством. Рівень аналітичної роботи, без сумніву, є для нас найбільш критичним. У циклі управління вона все більше вимагає від владних структур активної розумової високопрофесійної праці фахівців й опанування технологіями стратегічного аналізу, інформації, включаючи і роботу з автоматизованими мережевими інформаційно-керуючими системами.

Недавно введений у дію Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [3], який ми починаємо виконувати, визначає поки що лише основні правові та організаційні засади забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини-громадянина, суспільства та держави. Національні інтереси України в кіберпросторі, основні цілі, напрями та принципи державної політики, зокрема сфері кібербезпеки, ще потребують як наукового, так і практичного визначення.

Невирішеність у національному законодавстві багатьох інших питань інформаційно-комунікаційної сфери, починаючи з термінології, безумовно, гальмує інноваційний розвиток країни. Реально ми бачимо, що недосконалість законів і директивних розпоряджень щодо уявлень про інформацію, про нормативно-правові відносини в новітніх засобах обробки і зберігання інформації постійно генерують усе нові й нові загрози щодо стійкості нашої держави до викликів сучасності, а загрози, які постійно виникають, паралізують або знищують інформаційно-комунікаційні системи в державних і науково-освітніх установах, дискредитують владу, звинувачуючи її в бездіяльності, тощо.

Осягнути ситуацію й точно визначити тут коло проблем, які нам сьогодні треба вирішувати, ми поки що не змогли повною мірою. Для цього, крім досягнення відповідного науково-технічного рівня, потрібна постійна відверта й публічна дискусія фахівців із поверненням до витоків самої проблеми щодо гуманістич-

них методів управління суспільством та інформаційно-комунікаційною сферою. Особливо прискіпливо ми маємо оглянути проблему в контексті вирішення проблем розбудови в Україні мережевого інформаційно-комунікаційного середовища в умовах, коли проти нас розгорнута повномасштабна інформаційна і військова агресія, продемонструвала, що існує чимало наукових і практичних думок/міркувань щодо сенсу і місця науково-технічної діяльності в процесах розбудови юридичної сфери. Незаперечним серед них є те, що вона має бути підпорядкована меті постійного інженерно-технічного домінування країни заради оновлення своєї реальної економіки і політики, заради підтримки необхідного рівня обороноздатності в різних просторових вимірах — сухопутному, морському, в новітній час — повітряно-космічному і інформаційно-комунікаційному. Незаперечним є й те, що вона є умовою забезпечення цілісності й загальної стабільності розвитку країни, що давно стало аксіомою державотворення у високорозвинених країнах, однією з найважливіших характеристик якості їх життя й розвитку економік.

Взагалі право на володіння інформацією — інформаційне право (*Information Law або Law, Relating to Information*) — формувалося протягом всього розвитку нашої цивілізації як гуманітарна наука, але з появою комп'ютерів, активним використанням їх у системах реальної економіки, науки і освіти людство зіштовхнулося з новими викликами, вирішити які на межі гуманістичних і технічних наук, а головне — в координатах вимог безпеки й нових економічних, фінансових, науково-технічних та технологічних реалій, здатні лише могутні науково-освітні осередки. Економічна глобалізація світу постійно висвітлює їх зростаючий вплив.

Вирішення проблем правового і фізичного захисту комп'ютерної інформації стало на сьогодні глобальним і виключно складним завданням для державного управління. Цифрові методи обробки й зберігання інформації почали

вимагати формування більш диференційованих регулятивних механізмів і норм права, починаючи від самоцензури й аж до побудови складних інтелектуальних моделей етичності передачі того чи іншого повідомлення. Право як наука і практика лише починає тут впорядковувати й закріплювати законодавчо нові реалії суспільно-політичних відносин.

Інформаційне суспільство, до якого ми прагнемо, на відміну від індустріального, істотно більш вразливе до правових оцінок і дій щодо класифікацій та грошової оцінки інформації як ресурсу свого розвитку і, таким чином, вимагає ширшого залучення до процесу виховання інженерно-технічних фахівців психологів, соціологів, юристів, здатних висвітлити проблеми побудови адекватних моделей систем роботи із інформацією в технологічних реаліях сучасного світу.

Воно й зрозуміло — всі сфери реального економічного життя і науково-технічної діяльності завжди були тісно пов'язані з правами на використання й захист результатів інтелектуальної власності, яка формується головним чином в інженерно-технічному середовищі країни і стає головною складовою в процесах міжнародної співпраці.

Розриваючи коло накопичених проблем, Україна, безумовно, має піти на безпрецедентні реформи в науці і освіті що-

до розбудови інформаційно-комунікаційної сфери, про що ми багато говоримо протягом усіх років незалежності, однак корупція та винайдена бюрократами формальна імітація корисної діяльності набула в нас масштабу справжнього лиха. Все це знецінює найцікавіші і розумні ідеї креативно мислячих громадян, перетворює їх корисні починання на щось зовсім протилежне задумам. Слід визнати, що внаслідок цього і багатьох інших причин у нас відбувся провал усіх моделей інноваційного розвитку суспільства, і стався він тому, що не було враховано повною мірою ані нашим законодавством, ані свідомістю громадян цінність і могутність сучасних інформаційно-комунікаційних чинників. Сам термін «інновація» став у нас лише найбільш популярною оцінкою стану й перспектив розвитку суспільства, а не базовим принципом нашого сучасного світогляду, який би визначав місце людини в світі, мотиви й мету її діяльності. Ми маємо, врешті-решт, подолати «владу канцелярій», яка лежить на нас гнітючим нищівним тягарем, створюючи сама по собі в суспільстві атмосферу пригніченості. На прикладі провідних країн, по-перше, США, ми маємо усвідомити й відчутти особисту відповідальність кожного — і влади, і громадянина, і суспільства за прийняття рішень.

Список використаної літератури

1. Соснін О. В. Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України: монографія. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 572 с.

2. Соснін О. В., Дзьобань О. П. Інформаційна безпека у сфері комунікацій / Науково-практична конференція Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба «Сучасна війна: гуманітарний аспект»: тези доп., (30 червня 2017 р.). Харків: ХНУПС ім. І. Кожедуба, 2017. С. 145—151.

3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII // Відомості Верховної Ради України, 2017. № 45. Ст. 403. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>.

Соснін О. А., Кононець М. А. О необходимости юридической науки постичь и учесть в праве новую информационно-коммуникационную реальность научной и инженерно-образовательной работы.

Казалось бы, право как наука отделено от потребностей инженерно-технической деятельности и образования, но это не так. Для каждого государства всегда исключительно важным было предоставить определенные, определенные законом, права и свободы

гражданам в работе с содержательной информацией. Она сегодня стала неотъемлемой частью общего ресурса развития любой страны, обеспечивая научно-образовательную, инженерно-техническую, финансово-экономическую и иную деятельность. Она даже стала принципиально новым видом вооружений армий и спецслужб ведущих стран мира. Именно поэтому, главной заботой их властных структур при выполнении информационно-коммуникационной функции (далее — ИКФ) стало создание особых условий для эффективной деятельности своих граждан с содержательной информацией, поскольку это стало, во-первых, обуславливать процесс инновационного развития реальной экономики и институтов демократии, а во-вторых, одной из опорных ножек стула, на котором удерживается власть.

С появлением книгопечатания, радио, телевидения, особенно новейших информационно-коммуникационных технологий (далее — ИКТ) на основе возможностей электронно-вычислительной техники проблемы определения информационной составляющей при выполнении государством ИКФ усложнились и постоянно усложняются, обостряя все проблемы, особенно безопасности, жизнедеятельности обществ.

Ключевые слова: информационные, информационно-коммуникационные технологии, информационно-коммуникационная деятельность, информационная безопасность, информационное общество, искусственный интеллект, юридическая наука, административно-правовое регулирование, инженерная работа.

Sosnin O.V., Kononets M.O. On the need for legal science to comprehend and to take into account the right of a new information and communication reality of scientific and engineering and educational work.

It would seem that law as a science is separated from the needs engineering and technical activities and education, but not so. For each state, it was always extremely important to provide certain rights, defined by law, to the rights and freedoms of citizens in dealing with substantive information. Today it has become an integral part of the overall resource of the development of any country, providing scientific, educational, engineering, technical, financial and economic activities, etc. It even became a fundamentally new kind of armament of armies and special services of the leading countries of the world. That is why the main concern of their power structures in the implementation of the information and communication function (hereinafter — ICF) was the creation of special conditions for the effective activity of its citizens with the content of information, as it began to condition, firstly, the process of innovation development of the real economy and institutions of democracy, and, secondly, one of the support legs of the chair, which holds power.

With the advent of printing, radio, television, and especially the newest information and communication technologies (hereinafter — ICT) on the basis of the capabilities of electronic computers, the problem of identifying the information component in the execution of the state ICF complicated and constantly complicated, exacerbating all problems, and especially safety, life of societies.

Key words: information, information and communication technologies, information and communication activity, information security, information society, artificial intelligence, legal science, administrative and legal regulation, engineering work.